

1. Obiekt ²⁷¹²

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. WNIEBOWZIĘCIA NMP

2. Czas powstania
1617-26, 1750-
52, 1900-1906

3. Miejscowość
B I A Ł Y S T O K

11. Zdjęcia rzut przekrój sytuacja orientacja

4. Adres Białystok
Rynek Kościuszki

nr hipoteczny

5. Przynależność administracyjna
województwo białostockie
gmina -

6. Poprzednie nazwy miejscowości
-

7. Przynależność administracyjna 1. VI. 1975 r.

województwo białostockie

powiat miejski Białystok

8. Właściciel i jego adres

Parafia Rzymskokat.pw.Wniebowzięcia NMP, Białystok, ul.Kościelna nr 2

9. Użytkownik i jego adres

j.w.

10. Rejestr zabytków

Nr A-192 data 24.01.1957r.

dec.nr Kult.V-2b/14/91/57

12. Autorzy, historia obiektu, określenie stylu.

Początki parafii rzymskokatolickiej w Białymstoku i data budowy pierwszego kościoła są trudne do ustalenia. Badacze podają różne wersje. Wg historyka T. Wasilewskiego Białystok pierwotnie nie był samodzielną parafią, lecz należał do parafii w Surazhu. Było tak jeszcze w 1591r. Natomiast J. Wiśniewski uważa, że Białystok był samodzielną parafią i należał do diecezji wileńskiej, natomiast Surazh do diecezji łuckiej. Pierwsza dot. bezpośrednio Białegostoku informacja mówi o tym, że w 1579r. pleban białostocki posiadał 2 włóki ziemi osiadłe. Na tej podstawie przypuszcza się, że istniał tu drewniany kościół pobudowany przez Raczkiewiczów ok. 1547r. Drugi kościół drewniany pobudowany został z fundacji Piotra Wiesiołowskiego Młodszego, jego budowę zakończono w 1584r. Aktem z 4.12.1580r. uposażył on kościół nadając 4 włóki ziemi i dziesięcinę z poddanych wsi. Fundacja została zatwierdzona przez biskupa wileńskiego Abrahama Woynę. Prawdopodobnie w k. XVIw. i na pocz. XVII kościół przejęli kalwini. Samodzielna parafia białostocka powstała zapewne po wybudowaniu istniejącego dziś wczesnobarokowego kościoła pw. Wniebowzięcia NMP. Jego fundatorem był Piotr Wiesiołowski. Na polecenie Wiesiołowskiego w prezbiterium umieszczono srebrną tablicę erekcyjną o rozpoczęciu w 1617r. budowy kościoła. Po śmierci Piotra w 1621r. budowę kontynuował jego syn Krzysztof. Kościół konsekrował w 1626r. biskup wileński Eustachy Wołłowicz. Następne zmiany w stylu barokowym w kościele przeprowadził Jan Klemens Branicki w l. 1750-52. We wnętrzu powstały nowe ławki, polichromia, chrzcielnica i krypta z czarnego marmuru wprowadzone z Krakowa, autorstwa tamtejszego kamieniarza.

Cd. na wkładce nr 1

13. Opis (sytuacja, materiał i konstrukcja, rzut, bryła, elewacje, wnętrze wyrośnięcie instalacje)

Dawny kościół par. usytuowany jest w centrum miasta, na niewielkim wzniesieniu. Częściowo ogrodzony XVIII-wiecznym murem z przyporami i z bramą na osi wejścia do kościoła, przylega częścią prezbiterialną do neogotyckiego kościoła katedralnego pw. Wniebowzięcia NMP. Orientowany. Murowany z cegły, otynkowany, na cokole, podpiwniczony. Fundamenty z kamienia polnego na zaprawie wapiennej, krypta z cegły na zaprawie wapiennej. Wieżba dachowa drewniana, płasko-łukowa. Konstrukcja hełmu drewniana, obita deskami i pokryta blachą gładką. Dach korpusu głównego pokryty ceramiczną dachówką zakładkową, daszki absydy pokryte blachą gładką. W nawie sklepienie kolebkowe z lunetami, w kryptach kolebkowe, w kruchcie krzyżowe. Schody wewnętrzne drewniane, w absydach kręcone z daszą i półkręcone z rąceniem, w wieży drabiniaste. Posadzki: -w kryptach ceglana, -w kotłowni betonowa, -w kruchcie i nawie kamienna, -na chórze biała. Stolarka okienna: -w korpusie gł. stalowa, -w wieży drewniana. Stolarka drzwiowa: drewniana, drzwi zewnętrzne i część drzwi wewnętrznych obita blachą. Portal z piaskowca.

Rzut: -korpus gł. na planie prostokąta z przyporami /ob. bez prezbiterium/, przylegająca do niego na osi centralnej wieża-dzwonnica na planie prostokąta w 3-ech dolnych kondygnacjach, w 4-ej na planie kwadrata o świątyni narożach, -dwie symetrycznie przylegające do wieży absydy na planie ćwierćkoła. Nawa 1-przestrzenna z wydzieloną emporą wspartą na dwóch profilowanych filarach.

Bryła: -korpus gł. prostopadłościenny, 2-kondygnacyjny, nakryty wysokim, symetrycznym, 2-spadowym dachem z załamaniem okapem, -wieża-dzwonnica prostopadłościenna w 3-ech dolnych kondygnacjach, w 4-ej 8-bozna o nierównej długości boków, nakryta barokowym hełmem z latarnią zakończoną iglicą z metalowym krzyżem, -absydy-ćwiećwalce nieco niższe od korpusu gł., kryte daszkami ćwierćstożkowymi.

Wieża-dzwonnica: Fasada /zach./: 3-osiowa w 1-szej kondygnacji, 1-osiowa w pozostałych kondygnacjach. W 1-szej kondygnacji na osi, w barokowym kamiennym portalu prostokątny otwór wejściowy zamknięty łukiem eliptycznym, z drzwiami w formie stojącego prostokąta zamkniętego łukiem eliptycznym, deskowymi, obitymi blachą, 2-skrzydłowymi, symetrycznymi. Portal bogato zdobiony: otwór wejściowy ujęty w węgry na kostkowych cokołach z czołem dekorowanym płycinami i powyżej z kostkami z licem diamentowym, nad nadprożem fryz poziomo ujęty ciągłymi gzymsami profilowanymi, z występującymi naprzemiennie rzeźbionymi rozetkami i rautami, poniżej nadproża w przyłęczach-dwa symetrycznie umieszczone w narożach główki uskrzydłonych putt flankowane żłobkowanymi wspornikami-esownicami zakończonymi szyszkami. Portal zamknięty przyezólką na przerwanym łuku eliptycznym ujętym w segmentowe spływy z wolutami i z figuralną dekoracją na środku /Wniebowzięcie NMP/ oraz z krzyżem na sterczynie powyżej tej dekoracji. Nad portalem eliptyczny okulus. Po obu jego stronach rozmieszczone symetrycznie konchowe nisze z dekoracją stylizowanej muszli w partii sklepienia. Ponad okulusem-prostokątny otwór okienny zakończony łukiem pełnym, z 2-skrzydłowym, wielopolowym oknem. W 3-ej kondygnacji, ujętej lizenami, na osi otwór okienny w płycinie wgłębnej powtarzającej jego kształt, analogiczny, jak w 2-ej kondygnacji, niższy, też z wielopolowym oknem. W 4-ej 8-boznej kondygnacji na osiach występują naprzemiennie wąskie otwory okienne w formie stojącego prostokąta zamkniętego łukiem pełnym, z wielopolowymi oknami i okulusy. Powyżej otworów okiennych-kolisty blendy,

c.d. na wkładce nr 1

<p>14. Kubatura</p> <p>4500 m³</p>	<p>15. Powierzchnia użytkowa</p> <p>325,21 m²</p>	<p>16. Przeznaczenie pierwotne</p> <p>sakralne</p>	<p>17. Użytkowanie obecne</p> <p>sakralne</p>
<p>18. Prace budowlane i konserwatorskie, ich przebieg i dokumentacja</p> <p>1750-52 r.: -przebud.:zamurowano nisze w wieży,nad portalem wprowadzono eliptyczne okno o dłuższej osi poziomej,identyczne okna wykonano w bocznych elewacjach korpusu gł.,oknom elewacji bocznych korpusu gł. umieszczonych nad oknami eliptycznymi nadano kształt prostokątów zamkniętych łukiem odcinkowym,we wnętrzu wykonano w bocznych ścianach 4-y nisze na planie łuku kosowego</p> <p>-całkowita wymiana wyposażenia:nowe polichromie, ławki,chrzcielnica,kropielnica,konfesjonały, zainstalowanie nowych organów,złocenie ołtarzy i ornamentów chóru</p> <p>1851 r.:remont:wzmocnienie fundamentów,otynkowanie elewacji, przeróbki w portalu /m.in.zmiana kierunku otwierania drzwi/,wewnątrz wykonanie pilastrów na ścianach bocznych,zabielenie malowideł ściennych,odnowienie ołtarzy</p> <p>1900-1906 r.:dobud. neogotyckiego kościoła od wsch.:rozbórka prezbiterium,przesunięcie ołtarza gł. z rzeźbami śś.Ap.Piotra i Pawła do nawy i ustawienie na linii ołtarzy bocznych,przeniesienie ambony na pn.stronę nawy</p> <p>1942 r.:odnowienie kościoła:na ścianach wew.wprowadzono malowidła Jana Stolarczyka,wymieniono marmurową posadzkę na parkiet,założono c.o.,wymieniono XVIII-wieczny żyrandol na nowy,nieudolnie zakonserwowano wystrój snycerski</p> <p>1981-88r.-konserwacja polichromii we wnętrzu, 1991-92r.-konserwacja organów, 1993-94r.-konserwacja nagrobka Stefana Mikołaja i Katarzyny Aleksandry Branickich, 1995r.-konserwacja portalu, 1996-97r.-konserwacja nagrobka Jana Klemensa Branickiego, 1997-98r.-konserwacja bocznego prawego ołtarza, 1998r.-rozpoczęcie konserwacji lewego bocznego ołtarza</p> <p>1983 r.-badania archeologiczne krypt i cmentarza przykościelnego</p>		<p>19. Stan zachowania (fundamenty, ściany zewnętrzne, ściany wewnętrzne, sklepienia, stropy konstrukcje dachowe, pokrycie dachu, wyposażenie i instalacje)</p> <p>Stan ogólny dobry.Elewacje ze złuszczaającą sięfarbą.</p> <p>20. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie</p> <p>Remont elewacji.</p>	

21. Akta archiwalne (rodzaj akt, numer i miejsce przechowania)

- Inwentarz pośmiertny J.K.Branickiego z 1771/2r. WAP w Białymstoku /mikrofilmy/
- Arch.Gł.Akt Dawnych w W-wie:Archiwum Roskie Majatkowe-Prawna sygn.364
- Teki Glinki WAP w B-stoku /mikrofilmy/
- A.Oleksicki,Białystok.Studium hist.-urb. do miejscowego planu zagospod.przestrz.B-stok 1975, nr inw.PSOZ 2300
- J.Glinka,Studium do planu zagospod.przestrz.miasta B-stoku W-wa 1953, nr inw.PSOZ B-stok 211.
- J.Pyzia,Białystok.Kościół prekatedralny pw.Wniebowzięcia NMP.cz.1,Studium hister.-arch.B-stok 1982,nr inw. 2996
- Plan Wojewódzkiego Miasta Białegostoku,9 części skala 1:5000,Stefan Chojnicki,nr inw.PSOZ B-stok 4791
- karta "zielona"-Kościół barokowy pw.Wniebowzięcia..oprac.

22. Bibliografia

- M.Brykowski,1959r.,PSOZ O/W B-stok,nr inw.0008
- T.Wasilewski,Białystok w XVI-XVIIw.W:Studia i Materiały do dziejów Miasta Białegostoku,B-stok 1968,s.119-120 T.1
- J.Wasilewski,Początki Białegostoku i okolicznego osadnictwa,W:SiM do D.M.B-stoku,T.IV,B-stok 1985,s.23
- A.Sztachelska,Białystok w okresie działalności J.K.Branickiego,W:St.iMat.do Dz.m B-stoku,B-stok 1985,T.IV,S.77, 79
- Ks.Józef Bąkowski,Kronika kościoła parafialnego w m.B-stoku położonego w diec.wileńskiej i gub.grodzieńskiej... 1849,W:Białostoczczyzna nr 2/1993,s.86-100
- A.Sztachelska-Kokoczka,"Ulica z Rynku do pałacu idąca" W:Białostoczczyzna nr 4/1988 s.10-14
- J.Mareszek,Najstarszy dokument uposażeniowy kościoła farnego w B-stoku,W:Białostoczczyzna nr 2/1996 s.3-8
- Ks.J.Niesiecki-Wystrój snycerski...W:Studia nad szt.ren.i bar.

23. Źródła ikonograficzne i fotografa (rodzaj, miejsce przechowania, sygnatura)

- J.Kurczewski,Biskupstwo Wileńskie,Wilno 1912,s.239,261-262,309.
- M.Goławski,E.Kazimierowski.Białystok.Przewodnik po mieście i okolicy,B-stok 1939 s.21-26,68
- Białystok ilustrowany.Zeszyt pamiątkowy pod redakcją Antoniego Lubkiewicza,B-stok 1921 s.28-29
- A.Oleksicki.Białystok i okolice-nowo pozyskane źródła kartograf. z arch.rosyjskich,W:Biul.Konserwat.Woj.Białostockiego 1996,s.81-85 /plan/
- A.Oleksicki.Nowe źródło do dziejów rozwoju przestrzennego B-stoku,W:Białostoczczyzna nr 4/1992 s.4-6 /plan/
- T.Wiśniewski,Białystok w starej pocztówce.B-stok 1990, fot.nr 72-75,80
- dr M.Orłowicz.Przewodnik il.po woj.biał.B-stok 1999

24. Uwagi różne

25. Opracował

tekst mgr M.Pawluczuk, mgr R.Sylvanowicz, wrzesień 1998 r.

imię, nazwisko, data, podpis

plany, rysunki mgr E.Narolewska, wrzesień 1998 r.

imię, nazwisko, data, podpis

zdjęcia fotogr. mgr M.Pawluczuk, marzec 1998 r.

imię, nazwisko, data, podpis

miejsce przechowania negatywów

Karta po wypełnieniu podlega ochronie na podstawie przepisów prawa autorskiego

26. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)

27. Załączniki

M.Tryburski.Kościół pw.Wniebowzięcia NMP,B-stok,
Rynek Kościuszki,Inwentaryzacja architekt.-konserw.

3 wkładki Bstok 1983.

1. Miejscowość

B I A Ł Y S T O K

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)

Kościół par.pw.Wniebowzięcia NMP

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

c.d. historii, c.d. opisu, fotografie.

c.d. historii z pkt-u.12:.

Pozłacane antependium i cyboryum głównego ołtarza, zainstalowano nowe organy. Kościół pw. Wniebowzięcia NMP wraz z ogrodzeniem, basztami i bramą widoczny jest na najstarszej mapie Białegostoku z 1765 r., na planie Beckera z 1799 r. i na planie miasta z ok. 1807-08. Mieszkańcy Białegostoku rozpoczęli starania o budowę nowej świątyni. Pierwsze plany powstały w 1860 r. Jednakże w wyniku Powstania Styczniowego nie zostały zrealizowane. Ponowiono starania po 1880 r. W 1898 r. wniesiono petycję do cara, który zezwolił na rozbudowę kościoła. 16 marca 1898 r. biskup S. Żwierowicz zarządził rozpoczęcie przebudowy. Budowę nowego neogotyckiego kościoła prowadzono w l. 1900-06 wg projektu Józefa Dziekońskiego. W czasie budowy rozebrano prezbiterium, część ogrodzenia i prawdopodobnie 3 bazy. Obie świątynie zostały ze sobą połączone. Nowy kościół pobudowano po wsch. stronie starego. Nowy kościół ogrodzono neogotyckim ogrodzeniem. W 1938 r. w wyniku porozumienia między ks. Aleksandrem Chodyką a Zarządem Miasta o regulacji ulic Kościelnej i Kilińskiego, rozebrano neogotyckie ogrodzenie i pobudowano mur oporowy i schody od frontu i z boków. W czasie II wojny światowej kościół nie został zniszczony. Styl-barok

c.d. opisu z pkt-u 13:

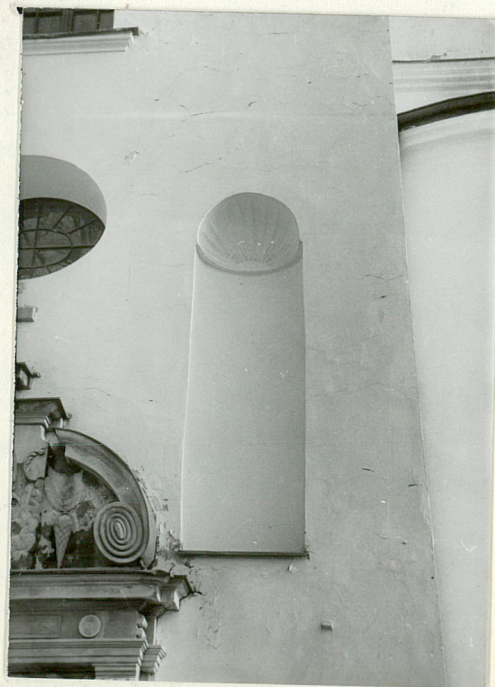
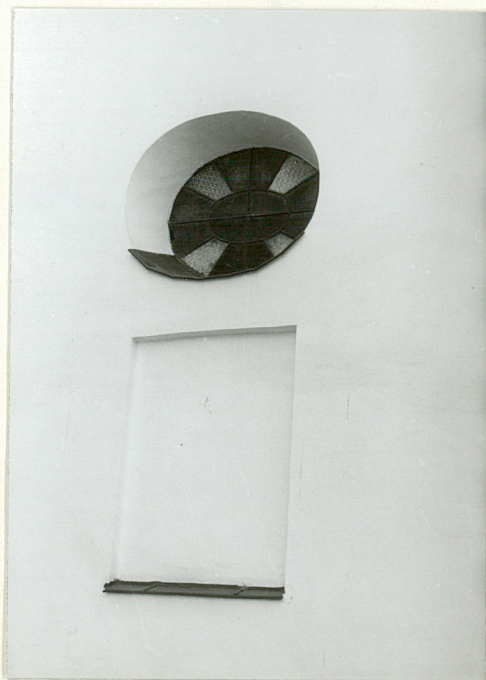
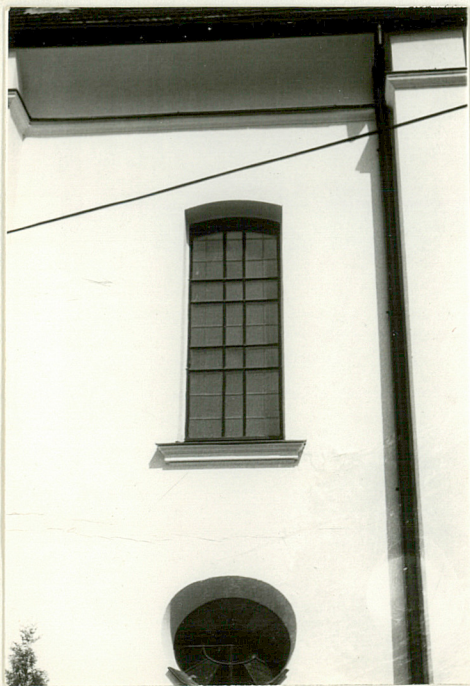
w profilowanej opasce. Elewacja boczna, pn.: 1-osiowa. Do wysokości jej 2-giej kondygnacji przylega niższa absyda. 3-cia i 4-ta kondygnacja analogiczna jak w fasadzie. Elewacja boczna, pd.: identyczna jak boczna pn. Latarnia na wieży ażurowa, arkadowa. Absydy: pd.: od strony pd. w przyziemiu z wejściem prostokątnym zamkniętym łukiem odcinkowym, z drzwiami 1-skrzydłowymi, deskowymi, obitymi blachą. Powyżej 2 wąskie, nieduże okna, prostokątne, umieszczone jedno nad drugim. Pn.: z 2-ma niesymetrycznie rozmieszczonymi oknami, analogicznymi jak w absydzie pd. Korpus gł.

Elewacja boczna pn.: 3-osiowa. W 1-szej kondygnacji na osiach 2. i 3. eliptyczne okulusy, pod nimi 3 płytkie blendy w formie stojących prostokątów. W 2-giej kondygn. na osiach wielopolewe okna w formie stojących prostokątów zamkniętych łukami odcinkowymi. Podziały pionowe elewacji utworzone przez przypory. W górnej części elewacji ciągły gzyms profilowany. Elewacja boczna pd.: dyspozycja elewacji analogiczna jak pn. W 1-szej kondygnacji na osi 2, i 3. pod eliptycznymi okulusami w blendach umieszczone płyty, herbowa/zachodnia/ i epitafijna/wschodnia/. Na osi środkowej poniżej okulusa kamienny krzyż z symetrycznie rozmieszczonymi po obu stronach prostokątnymi, kamiennymi tablicami. Wszystkie okna/ z wyjątkiem absyd/ wsparte na wydatnych, profilowanych, odcinkowych gzymsach podokiennych. Wnętrze: 1-przestrzenne. W zach. części korpusu gł.-chór muzyczny wsparty na arkadach filarów. Ołtarz gł. architektoniczny, umieszczony przy wsch. ścianie. Po jego bokach - 2 prostokątne otwory wejściowe zakończone łukiem odcinkowym, nad nimi - prostokątne nisze zamknięte półkoliście z rzeźbami śś. Ap. Piotra i Pawła. Dwa ołtarze boczne ustawione ukośnie we wsch. narożach korpusu gł. W ścianie pd.-architektoniczne mauzoleum z czarnego marmuru Stefana Mikołaja i Katarzyny Scholastyki z Sapiehów Branickich. W ścianie pn.-nagrobek z czarnego i czerwonego marmuru Jana Klemensa Branickiego. Na ścianach freski z pocz. XVII w. i z ok. 1750 r., m.in. z herbami fundatorów.

Wystrój snycerski pokryty białą polichromią ze złoceniami/ za wyjątkiem chrzcielnicy, ławek, figury św. Jana Nepomucena/. Całe wyposażenie kościoła jednorodne, w stylu barokowo-rokokowym/ 2 marmurowe nagrobki, obraz gobelinowy w ramach na ścianie - barokowe, 3 ołtarze, ambona, chrzcielnica, prospekt organowy, 2 konfesjonały-rokokowe/. Instalacje: elektryczna, co.

Wkładkę założył: mgr R. Sylwanowicz, 10.1998 r.
(imię, nazwisko, data)

Miejsce przechowywania negatywów:

1. Miejscowość

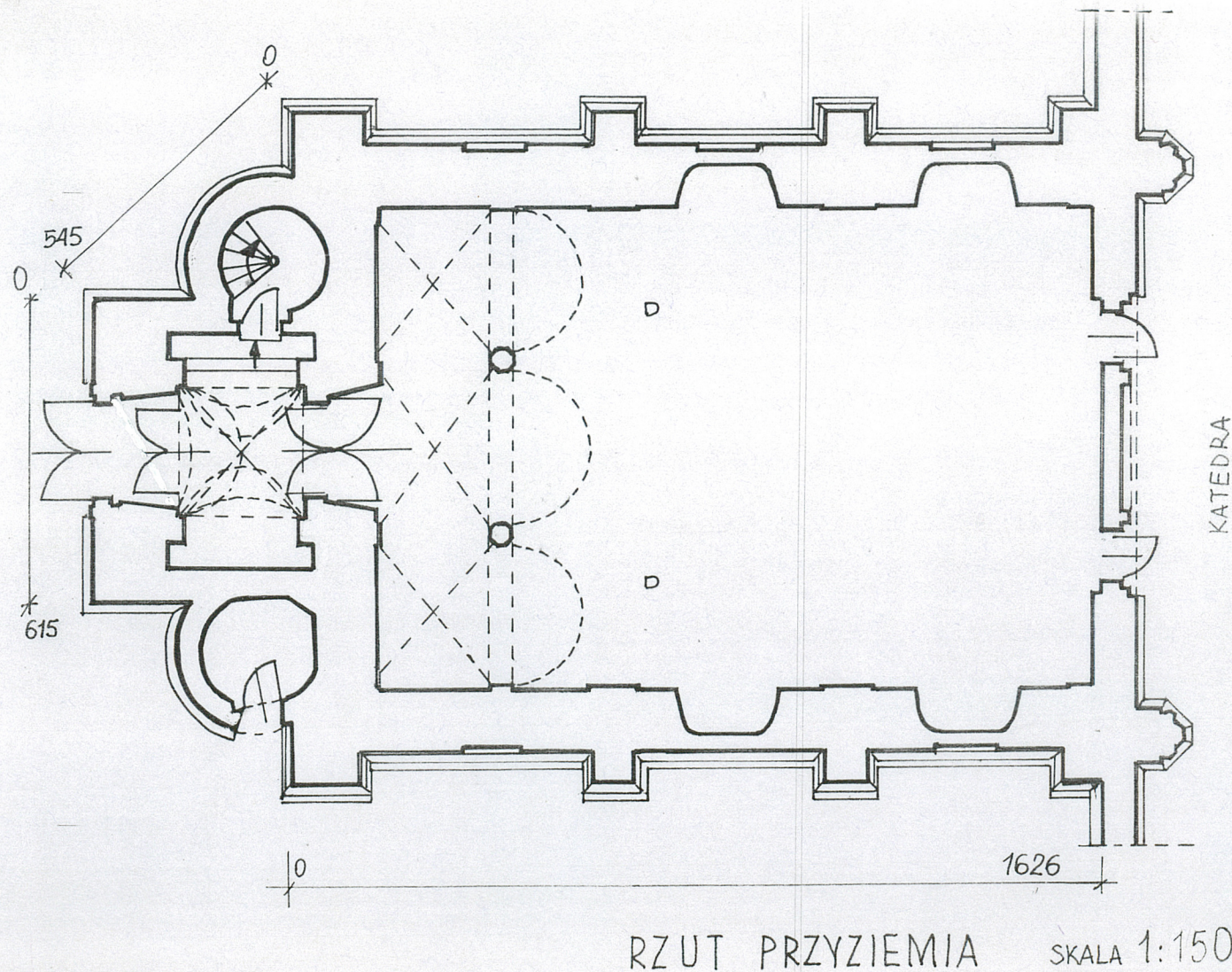
B I A Ł Y S T O K

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)

Kościół par.pw.Wniebowzięcia NMP

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

Rzut przyziemia, sytuacja, fotografie.

RZUT PRZYZIEMIA

SKALA 1:150

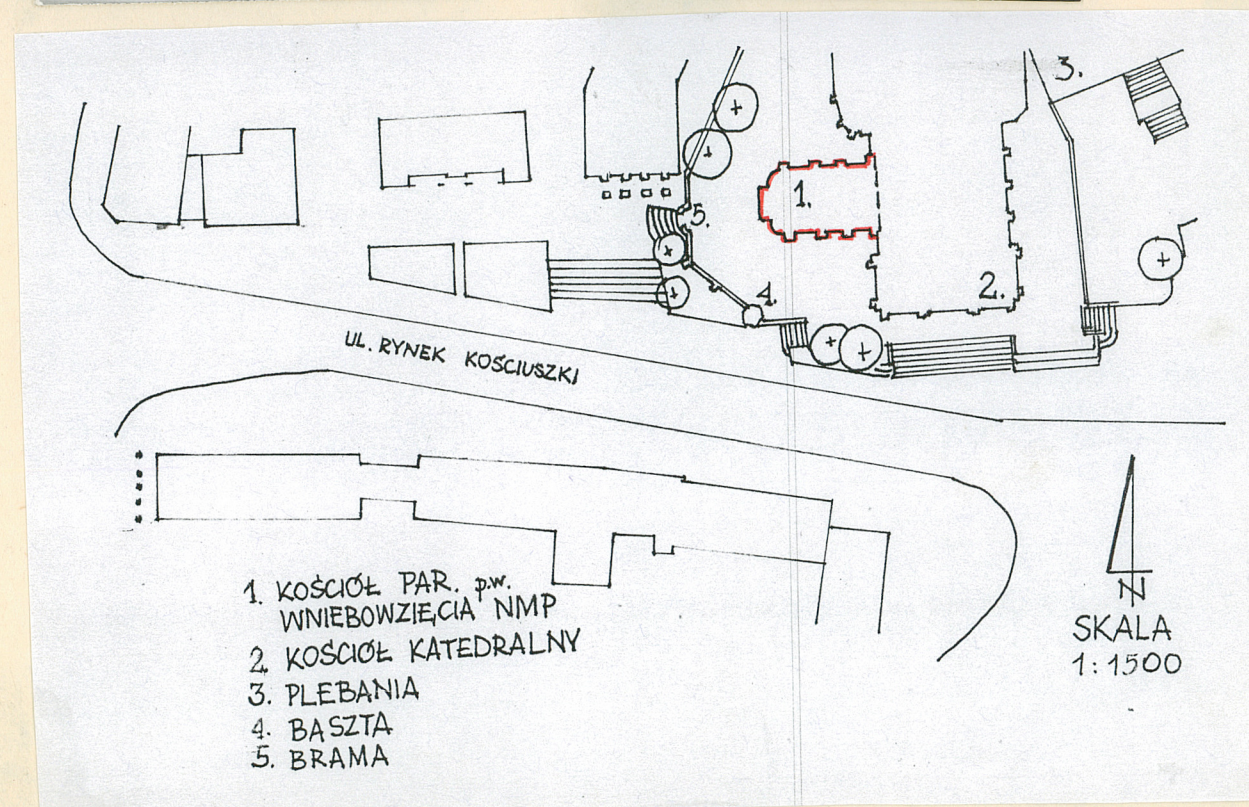
Wkładkę założył: mgr E.Narolewska, wrzesień 1998r.

(imię, nazwisko, data)

Miejsce przechowywania negatywów:

OZGraf. Z.P. Ostróda zam. 699 nakł. 23.600

Wzór ODZ 1978 r.

1. Miejscowość

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

BIAŁYSTOK

Kościół par.pw.Wniebowzięcia NMP

fotografie

Wkładkę założył: mgr R.Sylwanowicz, wrzesień 1998 r.
(imie, nazwisko, data)

Miejsce przechowywania negatywów:

OZGraf. Z.P. Ostróda zam. 699 nakł. 23,600

